

HISTÒRIA DE LA MEDICINA: "LA MEDICINA A AL-ANDALUS"

Amparo Albiach

Segle VII

A partir del segle VII comença l'expansió de l'Islam, nascut com a paraula revelada per Déu al profeta **Muhammad**, als deserts de l'Aràbia Saudita actual. Neix així la tercera i última de les religions monoteistes i poc després comença la seva expansió política i econòmica, representada pel califa i l'emir, als califats i els emirats.

Cosmogonia Islàmica:

Els ànimes de tots els éssers vius són insuflades pel Creador, **Al.lah** (Déu Únic), concretament a l'**Al-Corà** es diu que l'ésser humà adquireix l'ànima (rooh), a partir dels 120 dies després de la fecundació, moment a partir del qual rep la categoria d'humà.

Coneixements sobre fecundació i embriologia inspirats a la Grècia clàssica i a l'**Al-Corà**, on es fan nombroses referències al respecte. Exemple: concepte de l'embrió com a fruit de la unió, en una gota mesclada, de part de l'home i de la dona.

La Ciència àrab reuneix una gran quantitat de coneixements

- Propis.
- De la Grècia clàssica, localitzats a Síria, Àsia Menor i Alexandria

(Egipte). Els autors àrabs van tenir gran influència d'Aristòtil i Galé (representants del saber clàssic)

- De Pèrsia (Iran), procedents de l'escola de Gundishapur, a Pèrsia (l'actual Iran) i en la qual es reuniren una gran quantitat de savis d'arreu del món, gràcies a la major tolerància que hi havia en aquest país.
- De l'Índia.

I per suposat de creences basades a l'Al-Corà i la sunna o tradició del profeta de l'Islam, "Muhammad" , on es repleguen indicacions sanitàries de molts tipus com per exemple:

- L'alletament matern durant dos anys com ho prescriu l'OMS a l'actualitat.
- La sexualitat com a necessitat bàsica de l'ésser humà, i tractada amb tota normalitat.
- Recomanacions de fitoteràpia, higiene, dietètica,...
- Ús del "siwaq" per a la higiene dental, que conté bicarbonat i àcid tànic, i prové d'un arbre del desert.

Al 711 comença l'entrada dels **berbers** del Marroc a la Península Ibèrica, per a lluitar al costat dels opositors a D. Rodrigo.
(Guadalete)

Segle VIII

Al segle VIII, Bagdad es la capital cultural a nivell mundial i tot aquest saber serà introduït també, a poc a poc, a península ibèrica, i Còrdova es convertirà en hereva cultural de Bagdad.

La societat andalusí, musulmana, només reconeix una "**UMMA**" o comunitat de creients com a única classe social. Aquesta societat multicultural i multiètnica estava constituïda per:

- **Els mossàrabs:** Cristians sota domini musulmà, que utilitzaven el llatí romanç per a comunicar-se entre ells i l' àrab per a fer-ho amb els musulmans.
- **Els jueus:** El seu paper social fou molt destacat, i ocuparen càrrecs molt importants. Vivien a les ciutats, però als seus barris, anomenats "**les juderies**".
- **Els àrabs** i els seus descendents foren una minoria i s'anomenaven "**baladís**".
- **Els berbers:** Procedien del nord d'Àfrica, i constituïen la major part de la població musulmana inicial.
- **Els mudèjars:** Musulmans sota domini cristià. Quan es batejaven s'anomenaven "**moriscos**".
- **Els muladís:** Conversos a l' Islam i els seus descendents.

Segle IX

El segle IX, conegut com el **segle de les traduccions**, és el primer en el qual podem parlar de **Ciència andalusí**. Totes les obres científiques són traduïdes a l'àrab a la "**Casa de la Saviesa**", a Còrdova (Bayt al-hikma), fundada en aquest segle. Aquestes traduccions eren conceptuals i no literals. El traductor passava la primera versió a un especialista en la matèria, que ho corregia i ho passava a un bon escriptor que tenia cura de l'estil.

A més de les traduccions, **comença també l'elaboració d'obres pròpies, d'autors àrabs**.

Els musulmans havien après l'art de fabricar paper dels xinesos de Samarkanda a l'any 704. **Les fàbriques de paper a Xàtiva** donaven als escriptors un subministrament de paper sense límit. La qualitat del paper era tan alta que els escrivans podien escriure fàcilment i amb rapidesa. Es diu que a Còrdova es publicaven anualment uns 70.000 exemplars.

A Còrdova comencen les construccions de mesquites (600), madrasses o escoles, banys públics (800), biblioteques (37), hospitals (150),... La major part de les biblioteques foren instal·lades al voltant de la mesquita principal. Els venedors de llibres eren alhora escrivans i artistes de la cal·ligrafia. L'art de decorar els llibres es va desenvolupar enormement i les lletres d'or s'imprimien a les portades dels llibres amb cunys metàl·lics.

En el camp de la **MEDECINA** destaquen, en aquest segle, figures com:

- **Al Harrani**, o metge de Harran, que es va establir a Còrdova, i va dur amb ell molts remeis de la ciència grega i una botànica exòtica.
- **Abd al-Malik bin Habib**, autor d'un tractat de Medicina, en el qual es mesclen les teories humorals amb el domini de la flora oriental.
- **Rhazes**, metge persa, nascut a Ray, prop de l'actual Teheran, que influencià primer els metges àrabs i després els metges andalusís.

A Rhazes li encarregaren a Bagdad que tries el barri més apropiat per a construir-hi un hospital, va penjar trossos de carn a diferents llocs de la ciutat, i va declarar com a més idoni aquell on el tros de carn va trigar més temps en descompondre's (prova de tradició hipocràtica). Entre les seves obres més destacades: **Al Kitab al Mansuri** i la seva enciclopèdia **Al Hawi al Kabir**.

Els metges andalusís basaven gran part del diagnòstic en l'estudi de l'orina i el pols, i donen tanta importància als tipus de pols com la que hi dóna la medicina tradicional xinesa.

Molt aviat hi apareix el primer tractat especial d'interpretació clínica de l'orina, escrit pel metge espanyol **Kaled Ben Yezid Ben Rumi**, que fou deixeble de Maslama.

Segle X

Abd al Rahman III i el seu fill Al Hakam II van afavorir la creació de grans biblioteques a Còrdova , la seva tenia més de 400.000 volums.

Les cases de famílies nobles i mesquites acollien biblioteques personals d'erudits, a més d'importants fons bibliogràfics.

S'inicia la traducció de totes aquestes obres al llatí i, d'aquesta forma la ciència andalusí comença a estendre's per Europa.

Des de l'imperi Bizantí l'Emperador Constantí VII envia al califa Abd al-Rahman III de Còrdova, un exemplar de la **Matèria Mèdica de Dioscòrides**, exemplar que es traduït completament i al qual s'hi afegeixen algunes plantes peninsulars: **neix així la Farmacologia Vegetal Espanyola.**

La Universitat de Còrdova fou fundada pel califa Abderrahman III, i s'hi convidaven savis procedents de Bagdad.

Destaca fonamentalment com a metge:

- **Abul-Qasim al Zahrawi (o Abul-Casís)**, autor d'una gran obra **Al-Tasrif**, formada per 30 tractats, il·lustrats amb aparells, instruments (uns 30) i tècniques operatòries, l'últim dels quals està dedicat a la **cirurgia**.

Dedica algunes seccions a l'obstetrícia i al tractament quirúrgic d'ulls, orelles i dents. Fou el més important cirurgià, metge, farmacèutic i psiquiatre de l'Edat Mitjana. Visqué a Al Zahra, prop de Còrdova (8 Km) d'on deriva el seu propi nom.

Els seus èxits foren tan grans que la seva professió com a cirurgià va arribar a ser respectada, en aquesta època era considerada menyspreable i pròpia d'esclaus o barbers. Utilitzava fil de seda per a cosir els teixits

Segle XI

Al segle XI, després de la caiguda del califat de Còrdova, **els regnes de "Taifas"** continuaren amb la transmissió del saber científic que es feia a Còrdova. Dins d'aquests regnes, el més destacat fou el de Toledo on es concentraren una major quantitat d'erudits, perquè el monarca del moment "al Maimun", els protegia i propiciava l'estudi i el desenvolupament dels seus treballs.

En aquest segle destacà:

- **Ibn Wafid**, metge notablement influenciat pels grecs i per Rhazes, que va dedicar molts dels seus tractats a altres metges. Va escriure també uns tractats al voltant dels medicaments simples.

Segle XII

Al segle XII, destaquen figures com:

- **Avenzoar**, autor d'“**Al Taysir**”, manual de terapèutica i profilaxi en el qual es varen descriure per primera vegada: l'abcés de pericardi, l'alimentació artificial per l'esòfag, la sarna,... Fou traduït al llatí per Paravicini.
- **Maimònides**, metge cordovès i jueu, molt important, va escriure, al 1198, un **tractat sobre verins i els seus tractaments**. Proposa l'ús del “**bezoar**” dels animals, la gran triaca i el mitridat. Opina que els antídots no produeixen el seu efecte per cap propietat física o química, sinó per la natura de la substància sencera o per la seva virtut simpàtica.
- **Ibn Rushd (o Averroes)**, metge i filòsof cordovès, que va escriure una gran obra Al kitab al kulliyat fi-l tibt, de 7 volums, sobre **anatomia, fisiologia, patologia, semiòtica, terapèutica, higiene i medicació**. Cita molt Galé, també el rectifica quan la seva experiència ho aconsella. L'originalitat de la seva obra mèdica resideix especialment en l'esperit d'observació i en haver trencat amb la tradició galènica, estudiant per separat l'anatomia i la fisiologia. Es un savi que va sintetitzar molt bé en la seva obra les

idees neoplatòniques, aristotèliques i islàmiques. Fou un autor molt controvertit a l'època. I fou metge de cambra en jubilar-se Ibn Infayl.

Després de la seva mort els seus escrits i les seves idees van ser transmesos i defensats per molts pensadors, a partir del segle XIII, i es va crear un moviment averroista molt important a Itàlia i França.

Gerard de Cremona tradueix al segle XII, l' Al Tasrif d' Abulcasís al llatí, amb el títol de Liber Servitoris.

Segle XIII

Segle de grandesa i decadència alhora per a l' Al-Andalus espanyol, la Medicina deriva sobretot cap a l'estudi de la Botànica i l' Oftalmologia.

Es continua el foment dels hospitals i comencen a especialitzar-se Destaca en aquest segle:

- **Ibn an Nafis**, que era egipci i treballava a l'hospital "Al Mansuri", al Caire. Va descriure per primera vegada a la història de la medicina, la **circulació pulmonar** i va fer un resum del Canon d' Avicena, que va tenir gran difusió.

Segles XIV-XV

Als segles XIV i XV, i després de la pèrdua de Còrdova i Sevilla, **els savis andalusís emigren a Granada**, on l'Emir Yusef Abul Hajjaj, al 1340, inaugura la universitat granadina. Els seus coneixements es mantindran durant un curt període de temps, fins a acabar perdent-se als arenals del Rift (Marroc), quan són obligats a abandonar definitivament la península, al 1609.

Els moriscos, abans de l'expulsió definitiva, eren constantment perseguits per tal de comprovar que ja no seguien les seves creences i pràctiques islàmiques.

Per aquest motiu hi havia unes "**Visites Pastorals**", que es feien sovint pels pobles on residien, per part d'uns "visitadors" de l'Arquebisbat, com va ocórrer al 1580 a Muro d'Alcoi, on el visitador va escriure-li una sèrie de recomanacions al rector d'Alcoi:

- Prohibir-los dur als morts damunt dels muscles per a soterrar-los.
- Prohibir els enterraments a terra verge (sense caixa).
- Prohibir-los que posin flors a les tombes.

- Obligar-los a treballar els divendres.
- Obligar-los a assistir els diumenges a l'església ,...

Més de 100 anys de pressió oficial que acabaren amb una altra forma d'entendre el món.

A la Biblioteca de l' Ajuntament de València encara hi podem trobar un exemplar amb el títol: "Cómo enseñar la fe cristiana a los moriscos".

Els metges musulmans eren prestigiosos i reconeguts a Espanya i a la resta d'Europa, però a partir de l'expulsió definitiva al segle XVI, als moriscos que hi quedaren se'ls va impedir l'estudi a les universitats, però el saber era transmès de mestre a alumne i els metges moriscos foren consultats molt sovint pels nobles i els cortesans, perquè continuaven tenint un gran prestigi social.

EL TREBALL DE LES DONES A LA SOCIETAT ANDALUSÍ

En una societat fonamentalment patriarcal com la societat musulmana, el treball de la dona per excel·lència serà el de mare i esposa.

Així i tot, trobem dones que filaven a les seves cases, metgesses, aplicadores de ventoses, venedores, perruqueres, cantaires, poetesses, mestresses, parteres, rentadores, cal·lígrafs o "katibat" (que practicaven l'art de la cal·ligrafia àrab)

La "Qabila" o partera no es dedicava només a assistir a la dona de part, i els seus serveis s'estenien també a l'àmbit legal, on era sol·licitada per a atestar en el cas que un nadó morís en néixer o per comprovar si una dona estava o no embarassada. A més, també hostatjaven a casa seva dones condemnades a presidi, i en aquest cas el salari era pagat pel Tresor Públic.

Una metgessa molt important del segle XII va ser **Umm Amr** filla d'**Avenzoar**. **Umm Amr** va transmetre els seus coneixements a la seva filla, però va morir enverinada.